«یادگاری شیرین»

بایەخی مەدرەسەو خوێندەوارییی لە کۆماری کوردستاندا

(بە بۆنەی ٢ی ڕێبەندان و ساڵرۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان)

د. کامران ئەمین ئاوە

بە درێژایی مێژووی کورد، ڕووناکبیرانی ئەم نەتەوەیە لە دەس چەند دوژمنی نێوخۆیی یەک لەوان نەخوێندەوارییو پاشکەوتن لە ڕەوتی گەشەسەندنی عیلم و فەننی هاوچەرخ و کاریگەریی نەرێنیی ئەم کەمایەسییە لە سەر چارەنووسی تاڵی میللەتی کوردیان ناڵاندوە. شاعیرانو ئەدیبانی کورد لە نووسراوەکان و لە کاتی دەرپرینی هەستی خۆیان سەبارەت بە چارەنووسی ئەم میللەتە زۆرجار باسی کەمایەسییەکانی کۆمەڵگای کوردەوارییان کردووە. بۆ وێنە یەکێک لە ئاواتەکانی مەزنی حاجی قادری کۆیی شاعیری پایەبەرزی کورد لە نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەدا گەیشتن بە کوردستانێک بوو کە لەوێدا زانستو هونەر پەرە بگرێو دادپەروەریو یەکسانی زاڵ بێ. بۆ شاعیر بنەبڕکردنی نەخوێندەواریی لە پەنای تەواوکردنی دوژمنایەتی و چەندبەرەکیی نێوان عەشیرەتەکان، یەکگرتوویی نێوان تەواوی قەومو عەشیرەتەکان و ڕۆشنگەریو خەباتی چەکداریی یەکێک لە مەرجەکانی گەیشتنی کورد بەم ئاواتە بەرزە بووە. شاعیر لە ژێرکاریگەریی دەستکەوتەکانی ئوروپادا بانگەوازی نەتەوەی کوردی بەم چەشنە بۆ فێربوونی فەن و زانست کردبوو:

«تۆ وەرە فەننێ فێربە چیتە لەوە

گاورە، هیندووە و یاخود جووە

ئەهلی جەننەت نە شوان و گاوانە

ساحیبی فەنن و عیلم و عیرفانە»

کاتێک کۆمەڵەی ژ. ک پێک دێ، لە هەوەڵین ژمارەی نیشتمان لە پووشپەری ١٣٢٢ی هەتاوی لە ژێر بابەتێک بە ناوی ‹آمانجی ایمە› باسی «بەرهەڵست و چەلەمەییکی وەکو دوژمنایەتی خوبەخو، دووبەرەکیو خۆخوری، پولپەرستیو بیگانە دۆستی» لەسەر ڕێگای بزوتنەوەی کورد دەکا و ئاماژە بەوەی دەکا کە «تەنیا ریگایەکی کورد ئەبی بەرەو سەربەستی پێیا بڕوا شەقامی شارستانیتیە». هەر لەو ژمارەیەدا لە شێعرێکی م. م هوشەنگ ئەندامی ژمارە ١٦ی کۆمەڵەدا هاتوە:

«ملتی دێچیە ئەگەر کردی تەرەقی علتی؟

بوچی تیناڤکری؟ کورد آخرئەتوش ملتی؟

شد نفاق تو سبب گر تاکنون در ذلتی

بیوەتەن وەک جولەکەی دایم هەتیو و سەر هەژار

اتحادو گەربیی جا لازمە علم و سەواد

چونکە بی علم و هونەر ناکا تەرەقی هیچکار

هیچ کەس ناژی لەویدا بە بی علمو هونەر

ملتی عالم کە دەگرن عالەمیک نیە بی ئەثەر

گەر نەبی علم و هونەر، حەیوانن ئەبنائی بەشەر

مایلی دەشتو دەرو سەحراو و کیو و کیوسار»

هێمن شاعیری پایەبەرزو میللیی کوردیش لە ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی لە»یادگاری شیرین»دا بە گلەییەوە ڕوو بە کچی کورد دەکا و دەڵێ:

«لادە چارشێوی ڕەشت با دەرکەوێ کوڵمەی گەشت

چون لە قەرنی بیستەما زۆر عەیبە ئەو روو گرتنە

کیژی خەڵکی بۆمی ئاتۆمی دروست کرد و ئەتۆش

هەر دەزانی ناوی «ئەستێوڵک» و « دەرخۆنە» و « پنە«

فیری زانست و هونەر بوو ئەو لە سایەی خوێندنی

تۆش تەشیمان بۆ دەڕێسی، یادگاری شیرنە

ئەو بە ئاسمانا فرێ، دنیا گەرا، چووە بن بەحر

دەک نەمێنم کاری ئیوەش هەر لە ژوور دانیشتنە»

بێگومان کاتێک لە کۆتایی سەدەی ١٩ و دەستپێکی سەدەی ٢٠ی زایینیدا، کۆمەڵگای پاشکەوتووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ژێر زوڵم و زۆری دەوڵەتێکی داگیرکەردا بوو کە بۆخۆشی یەکێک لە وڵاتە پاشکەوتەکانی ئەو کاتی جیهان بوو، کورد چۆن دەیتوانی بێ هەبوونی کیان و سەروەریی خۆی بە ئاستێک بگا کە تەنانەت دەرفەتێک لەوڵاتەکەیدا پێک بێ کە منداڵی کورد ڕێگای قوتابخانە بگرێتە بەر و فێری زمانی زگماکیی‌و فەنن و زانستی هاوچەرخ بێ. ئەویش کاتێک بە قەولی هێمن لە «دواڕۆژی ڕووناک»دا:

«لە مێژ بوو هەققی کورد دەخورا بە فیرۆ

لە مێژ بوو کورد بوو دەیکرد شین و ڕۆرۆ

لە مەیدانی شەقێنی دوژمنیدا

سەری سەردای کوردی بوو وەکو گۆ

....

کوری کوردی لە خوێنی خۆی دەگەوزی

کچی کوردی سەری کربوو وەئەژنۆ

ئەوەی سووکایەتی بوو کردی پێمان

نەدەکرا کەس بڵێ بۆ وادەکەی تۆ؟»

ئاواتی ژیانێکی ئازاد و سەربەخۆ هەرچەند بۆ ماوەیەکی کورتی یازدەمانگییش بوو بۆ هەوەڵین جار لە مێژووی کورد بە پێکهاتنی حیزبی دیموکراتی کوردستان بە ڕیبەرایەتیی پێشەوا قازی محەممەد و ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان وەدی هات و منداڵی کوردیش توانی بە پێی دەستوور بۆ مەدرەسە بچێ و فێری زمانی زگماکیی و زانستو فەنی هاوچەرخ بێ. هەر لە ژمارەی یەکی کوردستان بلاوکەرەوەی بیری حیزبی دیموکراتی کوردستان ڕێکەوتی ٢٠. ١٠,١٣٢٤ لە ئاگادارییی‌یەک کە لە لاپەرەی ٤دا چاپ کرا، ناردنی کچو کوڕی سابڵاغی کرا بە یاسا. لەم ئاگادارییەدا ڕاگەیەندرابوو:

•بە تەواوی ئەهالی خوشەویستی(سابلاغ) رادەگەیندریت – لەسەر ئەمری پیشوای معظم و قەراری(حزبی دیموکراتی) کوردوستان لەوەی بەولاوە پێویستە بو پەرە پیدان و رواجی زمانی کوردی خویندن لە مەدرەسەکاندا بە کوردییە لەو (تاریخەوە) تا دە ١٠ – روژی دیکە هەر کەسیک کورو کچی هەبی کە عومری اقتضای خویندن بکا دەبی بی‌نیریتە مەدرەسە ئەلبەتە هەر کەس لەو ئەمرە ڕو وەرگیری بە توندترین مجازات تەنبی دەکری. کومیتەی مەرکەزی(حزبی دیموکراتی کوردوستان (معاون حزب طەزادە .(

هەر لەو ژمارەیەدا باسی کۆبوونەوەی هەیئەتی فەرهەنگیی کوردستانو قەرار بۆ کۆکردنەوەو دابەشکردنی ئەو منداڵانە لە نێو میڵلەت و ناردنیان بۆ مەکتەبی گەلاوێژ دەکرێ کە بە هۆی بێ کەسیی بە سواڵ مشغوڵن. ڕەنگدانەوەی ئەم دەستوور لە هەوەڵین ژومارەی کوردستاندا نیشان دەدات کە ڕێبەرایەتیی کورد تا چ ڕادەیەک هەستی بەم کەمایەسی‌یە لە کۆمەڵگای کوردستان کرد و دڵسۆزانە هەوڵی بۆ کۆکردنەوەی منداڵە هەژارەکانو ناردنیان بۆ مەدرەسەدا، دەرفەتێک کە بە درێژایی سەڵتەنەتی رەزاخانو قاجارەکان بۆ منداڵی کورد نەرەخسابوو. پێشەوا قازی محەممەد لە بەشێک لە وتەکانی خۆی کە بە بۆنەی "جێژنی سەربەخۆیی و استقلالی کوردستان" لە ژومارەی ١١ی کوردستان ڕێکەوتی ١٧ی ڕیبەندانی ١٣٢٤ بڵاو بۆتەوە زۆر بەوردی زوڵمو زۆری حکومەتەکانی تاران لە بواری زمان و فەرهەنگی نەتەوە نەفارسەکان شی ئەکاتو بەم چەشنە باسی دەستکەوتەکانی کۆماری کوردستان لەو ماوە کورتەی باش دامەزرانی دەکا:" زمانی زگ‌ماکمان کە لەگەل شیری دایک تیکەلی خوین و گوشتی ایمە بووە لە زەمانی دیکتاتوری‌دا سەخت قەدەغە کرابوو زمانی فارسی بزور تحمیلی ایمە و مندالەکانمان دەکرا و ئەوە پتر سببی پاشکەوتنی کورد بو. لە مدارسدا رسمیتمان پیداو خویندنو تحصیلمان بە سبکو ترتیبی دنیا خستە سەرباری کوردی- چەند مدرسەی کچان و کورانمان کردەوە مەدرسەی شەوانەمان دایر کرد و کتیب بزمانی کوردی ترجمە کران چەند صد کورو کچ و پیاوی گەورە لە مدارسی شەوانە و روژانە بزمانی کوردی دەخوینن لە جیاتی ئەوەی شش حەوت سال خریکی خویندنو فیربونی فارسی بن لە مانگیک و دو مانگدا دەبنە خویندەوار و هەمو شتیک دەخویننەوە و دەنوسن. بو ناساندنی لیاقت ملی و وەدەرخستنی حیات ادبی و فەرهنگی **کورد** و بو راگەیاندنی هاواری خومان بە گوی دنیای بشریەتو عدالت محتاجی وسیلەی چاپوبلاو کردنەوە بوین **چاپخانەی** زور چاک تاسیس کراو دامزرا لە شاری خوماندا بە زمانی خومان بە **چاپخانەی** خومان گووارو روژنامە دەدرەچی و بیر و فکرو داخوازی ایمە لە دنیادا بلاودەکانەوە." هەروەها لە ژمارەی ٢٥ی کوردستان ڕێکەوتی ٢٦ی ڕەشەمەی ١٣٢٤ بە پێی دەستووری پێشەوا بە هۆی پێداویستی‌یەکی زۆر باسی کۆکردنەوەی کتێبەکانی "قرائتخانەی عیسی‌زادە و فەرهەنگ و سازکردنی "کتیبخانەیەکی ملی و عمومی" لە شاری مەهاباد دەکردرێ. لە ڕاستیدا کەمتر ژومارەیەکی کوردستان هەیە کە تێدا بە چەشنێک باسی بایەخی زمانی کوردییو فەنو زانستی هاوچەرخ نەکرابێ.

بە دامەزرانی کۆماری کوردستان بە رێبەریی پێشەوای نەمر قازی محەممەد دەرفەتێک بۆ ڕۆڵەی کورد پێکهات تا لەم ماوەیە کورتەدا دەیان تێکۆشەر، شاعیر، نووسەر و ئەدیبی گەورە

وەکو حەسەن قزلجی، هێمن، هەژار، ئاوات، حەقیقی،نوری، سەدیق ئەنجیریی، عەزیز یۆسفی، غەنی بلوریان، قاسملوو، گەلاوێژ و هتد .. لێهەڵکەوێ و ببێتە ئەستێرەیەکی گەش بۆ مێژووی خەباتی ڕزگاریخوازانەی کورد لە هەر چوار بەشی کوردستاندا. دووی ڕیبەندانو دامەزرانی کۆماری کوردستان ڕووح و لەشی برینداری نەتەوەی کوردی ساڕێژ کرد و هیوای دوارۆژێکی ڕووناکی خستە دڵی هەر کوردیکەوە. هێمن لەو پەرەی جوانیدا باسی دوارۆژی کوڕ و کچی کورد بە هۆی دامەزرانی سەروەریو کیانی کورد لە "یادگاری شیرین"دەکا و دەڵێ:

«کوری کوردا! هاتەوە دیسان هەلی تۆ

مەوێستە، خۆت مەگنخێنە، مەترسە

....

ڕۆ پێش بێوچان، لێ بخوڕە، باژۆ

نەما داخ و پەژارە و ماتەم و خەم

زەمانی هەڵپەرین و بەزمە ئێمرۆ

لە شایی ئێمەدا نابینی ئێستا

کچێکی دڵ بە خەم، لاوێکی بێدۆ»

لە ژمارە ٦٢٤ ی رۆژنامەی "کوردستان"دا بڵاو بۆتەوە